

Çeviri:

İfade_i Meram*

Namık KEMAL

Çeviriyazı: Murat TOPÇU**

Tarih ki mazinin müstakbele nakil ihbarıdır, zahirde bir hikâyeden ibaret görünür: fakat hakikatte, fenni şahane vasfıyla tebcil (*yüceltme*) olunan, marifet_i hükümetin en büyük hademelerindedir.

Hakikat! Bir milletin tarihi bilinmezse bekasına, terakkisine lazım olan esbabın mevcudi, mefkudu (*olmayan*) nereden öğrenilecek? İhtiyacat_ı siyasiye maddiyattan değildir ki göz ile görülsün, el ile tutulsun. Tabiiyat veya riyaziyatdan (*aritmetik-geometri*) değildir ki aletle ölçülsün, muadele (*karşılıklı anlayış*) ile hallolunsun.

Usul olur ki hiç faydasız zan olunur, tedbir bulunur ki pek faydalı görünür; fakat o faydasız zan olunan usulü lav etmek, o faydalı görünen tedbiri kabul eylamek bir devletin terakkisine hail (*iki şey arasını ayıran*) olur, bekasını muhataraya düşürür: bin tarihinden biraz sonraları mülazemet beklemeden tımar verilmeye başlanmış, yeniçeri ocağına da hariçten yüzbin kişi ilave edilmiş idi. Tımar için mülazemet beklemek gibi faydası bir usulü lav etmekten, defaten yüzbin asker kazanmak gibi faydalı bir tedbiri

* Kemal, N. (1909). Tarih-i Osmani (Osmanlı Tarihi). İstanbul: Mahmudbey Resimli Kitap Matbaası, 1327 (1909), s.5-20.

** E-posta: topcumurat28@gmail.com

ittihaz (*kabullenmek*) eylemekten ibaret görünen bu iki muamele Celali beliyesinin (*bela*) zuhuruna, yeniçeri ocağının ihtilal nizamına sebep oldu; devlet bu yüzden defaat ile mahvolmak muhatarasına uğradı.

Cemiyet_i medeniye denilen şahsı manevi için senni vukuf olamaz; anın hayat sahihesi terakkidir (İlerleme); vukuf (*öğrenmiş olma*) değil! Şahrah (*büyük yol*) terakkide zamanın müsait olduğu münirliğe az çok uzak bulunmak, taafına başlamış emvact (*ölüler*) arasında kalmakla beraber derki o halde bulunan cemiyet için bir zaman beka mümkün olsada hiçbir zaman emraz () mehlekeden (*tehlikeli yer veya iş*) selamet müyesser olamaz.

Asrımızda ifalce (*hızlıca*) demir yolu, efkârca seyyale-i berkiye süratle giden terakki müsabakasına karışabilmek ise bir kavim için sairi akvam (kavimler topluluğu) da mevcut olan esbab ve vesaitin suret husulünü bilip de kendi istidadıyla mukayese ettikten sonra icrası kabili kabulü hazretten salim olanlarını almaya, aldıktan sonrada tatbikatta birçok cihetlerini tadil ile ahvali milliyeye tevfik etmeye ihtiyaç gösteriyor. Ashabı idareye bu yolda lazım olan malumatı vermek için ise fen tarihinden başka bir vasıta yoktur.

Evet! Alemler siyaset denilen temaşahane_i garbta nadir gibi, Mehmet Ali gibi tarihten değil, okumaktan, yazmaktan bile mahrum oldukları halde bir kavmi muhatara-i izmihlalden (*perişan olmak*) kurtarmış veyahut bir memleketi mamuriyetçe (*bayındırlık*) bir mertebeye aliye'ye isal (ulaştırmak) etmiş bir takım harikalar zuhur eylediğini bize yine tarih gösteriyor. Şu kadar varki feyyaz kudret bu alem_i nekaisi (*noksan*) öyle dehaet (*dahilik*) ile mala mal yaratmamış! Hususıyla cemiyet_i beşeriyenin tabiyatı daima bir galib_i mutlakın pençe_i ahendestanesiyle (demir elleriyle) çekile çekile veya seyf_i müstebeddanesiyle dürtüle dürtüle bir noktaya sevk olunup gitmeye mütehammil (*tahammül eden*), değildir; velev o nokta makasid (*maksadlar*) insaniyetin hadd_i müntehası (*en son sınırı*) olsun.

Siyasiyatta tarih bilmeden yapılan şeyler yalnız mazar (*zarar*) değil, bazı keredede gülünç olur; hükümetin ciddiyetini, haysiyetini ihlal eder: asrımızda Mısır'ın ahvalı askeriyesini ıslaha memur olan bir ingiliz zabiti – beş parmağını kesmeyi veyahut gözünün birini çıkarmayı askerlikten kolay addeder ve bu halleriyle Muhammet Ali'yi bir parmaksız, birde kör alayı tertip etmek mecburiyetine düşüren – mısırlılar arasında askerinin intizamını muhafaza için terbiyesizlik edenlere, askerlik gibi bir büyük şereften

tard (uzaklaştırma) ile mücazat (ceza) etmek fikrinde bulunmuş idi. Memleketin ahval tarihiyesine atıf nazar olunmadan ittihaz olunmak istenilen bu tedbir ile aranılan netice arasındaki fark ise, ne derece hande_i istihfafa şayan olduğu muhtaç tarif değildir.

İnsan hayatının mabedinden müntehasına(sonuna kadar) kadar şeklinin ekseri cihetlerini, azasının bir takım mevadd (kısımlar) merkebesini sureti daima veya muvakkitede hıfz ile beraber, tevessüat (genişleme) ve tagayyüratını derece derece hâsıl ettiği gibi, her cüzi bir insandan mürekkeb bir mevcud_u manevi olan cemiyet_i beşeriyede mevhubat (ihsan) ve mensubatından sevabık ve adatından (adetler) birden bire tecerrüd ederek yeni bir şekil, yeni bir mahiyet peyda edemez. Bu hükümete mebnidir ki şerii aleyhte ahkâm, tebeddül (başkalaşmak) zaman ile mütegayyir (değişen) iken yeni adet muhakemedir.

İşte bu hallerden dolayı bir milletin sevabık piş_i nazara (göz önü) alınmadan veya tabir_i diğerle tarihi bilinmeden istikbali için ne yapılırsa ekseriyet üzere mazarrat (zararlar) veya mazarrattan şeni(daha kötü) olan hiffet(akılsızlık) şaibesinden kurtulamaz. Kurtulsa bile istidad_ı tatbikten mahrum olur. Kurun-ı ahirenin iazam-ı hükemasından “John Locke” ile “Jean Jack Rousseau” hukuk-u siyasiyenin mevcutlarından oldukları halde biri Karolin (?), diğeri Lehistan ve Korsika için kanunlar tertip ettiler. Oraların sevabıkından (Geçmiş haller) ziyade nezariyat-ı hakimiye (hâkim görüşler) ile uğraştıkları için yaptıkları şeyler fiilen kabiliyet icradan bütün bütün sakat göründü. Yalnız devletin hayat ve mematına müteallik (alakalı) olan meham (mühim) umurda değil, adi hukuk mesailinde (mesele) bile erbab_ı hükümet tarihin muavenatından (yardım etme) istiğna (?) hâsıl edemez. Meşhurdur ki Abbasilerden “Kaim Biemrullah” devrinde “yahut Hayber” tarafından ahitname-i peygamberi olmak üzere ibraz olunan varakadaki (Tek yaprak hâlindeki kâğıt) şahitlerden birinin feth-i Hayber’den evvel şehid olduğu, birinde birçok zaman sonra izhar-ı (Meydana çıkarma) İslam eylediği tarih ile müsbet bulunduğu için varakanın müzevvir (yalancı) olduğuna hükmedilmişti.

Tarih yalnız erbab-ı hükümet için değil, efrad-ı millet içinde elzemdir. Hele saltanat-ı Muhammediye’nin erkân-ı kıyamı olan usulü erbadan sened ve icmai me’haz seyri nebeviye ile karn-ı evvel (evvel zaman) vakayini nakleden eser olmasına nazaran böyle bir fasıl-ı celili havi olan fenn-i tarih, millet-i İslamiye arasında vacib’ül tahsildir denilse mübalağa edilmemiş olur.

Tarihin herkese lüzümü asrımızda müsellemaat-ı bedihiyeden (aşikâr umumi bilgi) madud (belli) oldu. Her ferdini tahsil cebri ile mükellef tutan akvam fazlada fenn-i tarihte, imla gibi, hesap gibi –talebesinin binde biri devlet hizmetine girmeyeceği malum olan- mekatib-i ibtidaiye (başlangıç okulları) derslerine dâhil tutuluyor.

Hakikat! Herkes için daima söylediği kelimeyi yazamamak veyahut hergün aldığı eşyanın bedelini hesap edememek ne kadar mertebe-i insaniyeti tenzil edecek birşey ise, efradında bulunduğu, sayesinde yaşadığı cemiyetin ve belki cihan-ı insaniyetin azminde, vakayı cismaniyesinden bütün bütün bihaber olmakta o kadar ayıp addolunacak bir cehalettir. Tarihin efrada hizmeti yalnız bu nakiseden (gıybet) kurtarmak değildir, zihnin kemalinede pek büyük muavenetleri görülür.

Kuvve-i akla bir cevher nuranıdır ki ne kadar imal olunur ise o kadar incila (görünme) bulur. Bu halde tayyi zaman ve mekân edercesine koca âlem-i insaniyetin bir kaç bin senelik vakayı azimesini nazar-ı idrakın ufku meriyesinde cem'i ile bu kadar külliyyat ve tafsilatı bir birine tatbik etmeye, bunca hafaya (sırlar) ve dakayıkı (çok ince) istihrac (Meydana ve harice çıkarmak) ile uğraşmaya hizmet eden tarih gibi amal(emekler) fikre müsait bir vesait abad-ı marifeti bulunur?

Zaten bulunduğumuz zaman-ı terakkide mukaddematını olsun tahsil etmek her fert için levazım-ı zaruriyeden madud olan fûnun-u şati (?) (eğer tesebbibe çirkin görünmezse) fikri hücum-u hatadan muhafaza için yapılmış bir istihkâm ahinine (hazır) benzetilebilir ki onun bir mühim birincide tarihtir. Bunların hangisi naks (eksik) olsa vahime (vesvese veren) o cihetten insanı mağlup eder.

Mesela hayattan haberi olmayanlar bir kuyruklu yıldız görür; dünyanın bir müsibete uğrayacağına hükmeder! Tarih bilmeyenler Köroğlu'nun destanını işitir; vilayetine, keraetine kail (anlatan) olur.

Tarih yalnız tevir-i efkâra (bilgi vermeye) değil, tathir-i vicdanede (temiz vicdanda) en ziyade hizmet eden vesait marifettendir. Bir sahip nazır eslafın (selefler) ahlakça nekais (noksanlar) ve kemalatını mutala eder, cihanın da cihan terakkiyi olduğunu düşünürse o nekais ekserini zamanın tesiratına haml (yük) ile beraber kafesini kendince lazım'ül ictinab (sakinmak) addetmek o kemalatın bir takımını o zamanın istidadından ali görmekle beraber hiç olmazsa bazılarında olsun eslafa takdim etmekle kendi zamanının hükümünü icraya çalışmak tabidir.

Bu fenn-i celilin vicdana hâsıl ettiği tesirattandır ki Aristo tarihi, tertibat-ı edebiyecede şiire sani addeder.

Roma'nın en büyük rical siyasetinden olan meşhur Çiçeron ise daha ileri giderek tarih, âlem-i insaniyetin her halinden bahs olunmasına nezaret tahsilini terbiyenin levazım-ı katiyesinden tutar ve o itibar ile tarihe “muamele-i hayat” ünvanı verir.

Fransa edebiyeye vükelasından (vekiller) Guizot insan için milletini hakkıyla sevmek bile tarihini bilmeye mutavakkıf olduğunu beyan etmiştir.

Filhakika 30 seneden beri hiç fasılasız olarak metbu düşmanlarla uğraştıkları halde bir türlü fedakarlıktan geri durmak şanlarından olmadığını göstermiş olan Osmanlılar, millet muhabbetinde ne ali bir mertebede bulduklarını fiilen isbat ettiler. Fakat içlerinde bu muhabbeti ileri götürenlere de mesela denilse ki: “müesseselerimiz huvace (hoca) veya ali tarihlerinin dediği gibi elli bin haneden mürekkebin Tatar zühur eder etmez pişigah (huzur) takibine düşerek, çekile çekile Ahlat'a kadar gelmiş ve yine Tatar korkusuyla oradan da dağılmış bir aşiretin şanssız efradından mürekkebin değildir. Arap ve Acem ve Avrupa tarihleriyle müdellel (isbatlı) ve hususuyla en sadık bir lisanı hakikat olan saika-i (sebebi) vakayi ile müsbettir ki İslamın en mukadder kahramanlarından tabiat-ı insaniyenin en parlak tezyinattan (ziynetler) madud olan Celaleddin Harezmsah'ın Turan ve İran ve Hindistan ve Gürcistan'ı dolaşarak Tatar beliyyesine (belalar) mukavemet maksadıyla birkaç devlet teşkil ettiği zaman tavk-ı beşirin haricinde addolunacak bunca ikdamat (ilerlemeler) ile vücuda gelen muvaffakiyetini iza' için şerik menfaati olmak lazım gelen İslam Hükümdarlarının ve hatta bendelerinin, biraderlerinin irtikab (bekleme) etmedikleri hiyanet kalmamışken İslamın bekasına, İslamiyetin alasına hizmet emrinde o mert aleyhinin mücahedatına iştirak etmiş bir fırka fedaîyi mevcut idi. Senelerce kan deryalarında yüzdüler; ateş tufanlarından geçtiler. Nihayet mukteda (önde giden) mukaddeseleri olan Celaleddin'in şehadetinden sonra Tatar ile uğraşmaktan aciz kaldılar, düşmana itaati de cemiyetlerine yediremediler. Daha Tatar'a mağlup olmayan Suriye'ye, Konya'ya doğru çekildiler. İşte “Caber” geçidinde irtihal (ölmek) eden Süleyman Şah, Suriye'ye giden fırkanın reislerinden biri idi. Vefatından sonra oğlu Gazi Ertuğrul'un rayet (sancak) himmeti altına toplanarak Konya tarafına gelen bir kaç yüz kahramanda o şüheda-i cemiyetin bekayasıdır.”

Böyle bir hakikate vakıf, gönüllerinde olan muhabbet-i milliyeyi bir kat daha ala edeceğine şüphe var mıdır?

Bu faydanın hiç biri mevcut olmasa tarihin yine ayrıca bir faydası kalır ki zannımızca her faydaya galebe (bastırmak) edebilir; o fayda da insanın birşey bilmesine ettiği hizmettir.

Fransa edebasından şathiyyat (fıkra, eğlence) bir kudret-i fevkaladeye malik olan rable “bir taam icad etmek bir seyyare keşfetmekten insaniyet için daha nafidir(menfi yapan)” demiş! Filhakika menfaat yalnız maddiyatta aranılacak ise bu söz bir hakikat olabilir. Fakat insanın birde gıda-i ruhanisi olduğu düşünülürse yeni bir seyyare bulmaktan fikrin hâsıl ettiği lezzet zevk-i aşınayan marifet indinde her türlü huzucat-ı (hoşa giden) maddiyeye mercii (kaynak) görüneceğide teslim olunur.

Ya tarihin havi olduğu malumat ne kadar vasi, ne kadar tevekküle layık şeylerdir. İnsan kuvve-i cismaniyesiyle büyücek bir taşı yerinden kaldıramaz iken kuvva-i maneviyesi sayesinde karre (soğuk) zemini yed (vasıta) iktidarında bir boziçe (eğlence) inklab etmiş. İsterse deryasını karaya, karasını deryaya, sahrasını dağa, dağını sahraya tahvil ediyor. Zirri zeminde nehirler buluyor, cevvi havada bahçeler keşfediyor, denizde yüzüyor, havada uçuyor, tabiatın her kuvvetine galip geliyor, dehşetli yıldırımına, azimetli güneşine varınca hizmetinde kullanıyor.

İşte beni nevimizin kudret-i maddiyece malum olan acziyle beraber hassa-i idraki sayesinde kendini âdem-i abad vahşetten yine kendi ikdamıyla tahlis (kurtarmak) edipte bu kadar bülend (yüksek) balagir olan feyz ve tealiyr (yükselme) hâsıl edinceye kadar geçirdiği etvar (tavırlar) ve ehvalin (korkular) velev bir cüzünü olsun nazargah ibrete vazi eden tarihtir. Dünyada bundan daha lezzetli, daha meraklı bir temaşa mı olur?

Tevarih-i eseriye istisna olununca en evvel yazılan tarihler eski yunanlıların o yolda olan telefatıdır. Fakat mürih (rahat edici) meşhur “Sezar Kontu” gerek yunanlıların gerek onlara piru (?) olan Romalıların tarihe müteallik (alakalı) ne kadar eser-i muteberesi var ise birer birer nazar-ı tetkikten geçirdikten sonra, cümlesinin fasahat (düzgün söyleyiş) kuvvetiyle bir kavim veya şahıs veyahut vakayı ala veya tezvil (aşağılatma) ile –Herkes bir hakikat öğretmek için değil- bir fikre müsevvek olmak için yazılmış şeyler olduğunu beyan eder. Bu kabileden olan eser ise ciddi bir tarih değil; bir dereceye kadar tarihten malumat verir bir hikâye addolunmak tabidir.

Bu cihetle asıl fen tarihinin şeref icadıda uzma-i (büyük) araba ait kalır. Hele ulema-i İslam Tarihinin seyri nebeviyye vesinin (?) eshab fasıllarında anane-i rivayete olan itinaları kuvvetiyle tetkiklerini bir dereceye götürmüşlerdir ki vesaitin bu kadar teksiri (çoğaltmak) medeniyetin bu derece terkisiyle beraber Avrupalılar da tarihçe onlardan ziyade ve belki onlar kadar mükemmel bir eser meydana getirmemişlerdi; denilse mübalağa edilmemiş olur.

Müverrihin arabın, kabul-ü İslam zuhur eden akvamın vakayına dair elsinede (lisanlar) devran eden esatir (sıralar) muhakeme külfetine düşmeksizin kayıt etmekte gösterdikleri müsamaha ne kadar şayan-ı tesüf ise, vukuat-ı İslamiye'nin zabtında her türlü ağrazdan tecerrüd ile icra eyledikleri tatkiyat-ı kamilanede o mertebelerde sezaver (münasib) takdirdir.

Bir memlekete yahut bir devlete mahsus tarih yazanlardan başka ehval-i umumiye-i İslamiye'den bahseden müverrihler içinde Taberi gibi, İbn-i Esir gibi, Ebulfeda gibi pek çok ashab iktidar sayılabilir. Bu sınıf-ı celil arasında ise en ziyade isbat imtiyaz eden hâkim-i ali nazır İbn-i Haldun'dur.

İbn-i Haldun'un Düvel-i İslamiye'den her birini ayrı ayrı nazırgah hükümetinden geçirerek vakayı mühimmesini esbab ve avarızla beraber birkaç sayfaya sığdırmakta gösterdiği kemale şayan hayrettir. Vakai İbn-i Haldun'da mevzubahis olan asırların bazı vukuatı nakısdır (noksan) ; fakat bu nevakıs (noksanlar) İbn-i Haldun'un tetkik ve tatbiinde kusurdan değil, muahezelerinin tam olmamasından neşef eder. Ufak tefek bazı yanlışlarda vardır; lakin ne denilebilir ki, hiç kimse hâkim olmakla insanlıktan bütün bütün tecerrüt edemiyor.

İbn-i Haldun fen tarihinin mükemmeli olduğu gibi, bu fenne bir usulü vazî etmek, vakayinin sahihini kazbinden (yanlışdan) temyize bir mukayese bulmak istemiş, havi olduğu malumatın kesret (çokluk) ve tenvine nazaran ayrıca bir kütüphane addine layık olan muakddimeyi meydana getirmiş, bu cihetle hükümet tarihinde müessistir. Mukaddime de, mesela devletlerin "umur-u tabisi" olmak gibi bir takım yanlış fikirlerde görülür. Fakat o hatalar kitabın meziyetine hâlel getirmez. Tabiyet-i külliyyenin yed icadından bile hiçbirşey mükemmel olarak çıkmıyor. Eseri ne kadar nakiseli (eksikli) olsada İbn-i Haldun'a, yine bir fenne esas vazî etmiş olmak şerefi yetişir ki bütün ebna-i (çocuklar) beşir içinde öyle bir saadet birkaç yüz kişiye ya nasip olmuş, ya olmamıştır.

Avrupa'da iki üç asırdan beri her fen gibi fen tarihide deryalar kadar tevsi (bollaştırma) etmiş, her lisanda yalnız kendi milletinin değil, bütün cihanın vukuatına dair mükemmel, mufassal birçok tarihler bulunur. Hatta hükümet tarihe dair yazılan eserler bir yere cem'i olursa bir küçük kütüphane teşkil edilebilir.

Bizim lisanda ise hükümet tarihten, felandan katı nazır, devletimizin umum vakayini cem'i (toplu) bir tarih mevcut değildir. Parça parça bazı zamanların vukuatını havi (kaplayan) olan tarihlerinde hiç biri eshab-ı mutalaya ağna (zahmet) etmez; çünkü (sair nekais bir tarafa dursun) hiç birinde muharebe veya münasebet halinde bulunduğumuz akvama dair lüzumu kadar tafsilat yoktur. Mesela bizim tarihler okunurken, temavir (değişmek) Ankara hadisesinden sonra, memalik-i Osmaniye 11 sene kadar fetret ve tefrika (nifak) içinde kalmış iken ondan biraz zaman evvel Osmanlıları Avrupa'dan çıkarmak azmiyle Sultan Bayezid evvel üzerine yüz otuz bin kişilik bir mükemmel ordu sevk eden Hristiyan akvamının böyle bir fırsattan istifadeye çalışmadığı nazarı hayretle görülür. Bu müsamahanın hikmeti de bir türlü anlaşılabilir. Fakat müverrihlerce Avrupa'nın vakayi tahkik olunsaydı pek kolay öğrenilirdi ki Bayezid evvel asrında asıl üzerimize hareket eden Macar hükümeti ve onun kuvvetli mainide (görünen) Fransa zandeganı (asalet) idi. Macaristan'ın meder (mahalli) kuvveti ise hükümdarı olan büyük Sigismund'un iktidar-ı zadiyesinden ibaret olarak, halbuki Sigismund'un Niğbolu mağlubiyetinde had ricatının agabgirler (?) tarafından kıta olunması cihetiyle Macaristan'a geçemeyerek Rodos Şövalyelerinin reisiyle beraber tuna'dan Karadeniz'e inerek İstanbul tarikiyle (yoluyla) Rodos'a gelmiş ve oradan Macaristan'a avdet ettiği zaman hükümetini gasp etmiş olan haseması (düşmanı) tarafından haps olunmuş idi.

İşte Sigismund'un bizim avam fetretin ekserini hapiste geçirdiği gibi, muahheren (sonradan) hapisten kurtulmuş ve tekrar nail hükümet olmuş ise de o zamanda olanca iktidarını Almanya imparatorluğunun istihsal ve idaresine hasreyledi. Fransa'da ise kral olan VI. Şarl'ın mübtela olduğu cünun (delilik) günden güne tezayüd (çoğalma) etmekte olduğu gibi muharebat-ı dâhiliye ve hariciyeninde ardı arkası kesilmedi. O cihetlerle Macaristan hükümetinin ne bizimle uğraşmaya vakti vardı, nede uğraşacak olsa Fransa zandeganından iane (yardım) görebilmesine imkân kalmamıştı.

İşte fıkdan-ı iktidar (yeterli iktidar), avarız-ı cismaniye, meşagil (meşgale) hükümetle beraber Osmanlı tarihi ünvanı altında şu kitabın cem'i ve telifine beni teşvik

eden hal, tarihçe lisanımızda mevcut olan noksanın ikmaline âcizane bir hizmet edebilmek arzusudur.

Tarihe başlamadan evvel bir müdahil tertibinde mecbur oldum ki birinci faslı Roma tarihinin zühur-u İslam'a kadar bir hülasesıdır. İhtimal ki bu hülasesının uzunluğu eshab mütaladan bazılarına kesel (ağırlık) verir; fakat daha ziyade ihtisara muketdar olamadım. Evvela Roma bilinmedikçe inkirazına (sönme) kadar düvel-i İslamiye ile münasebet ve rekabet halinde bulunan şark imparatorluğunun, endülüs de mahvolan hükümetin, garbte İslam'ın piş-i (?) istilasına sed olan kuvvetin halinden bir fikir sahih verebilmek kabul değil idi. Saniyen garbten evvel zühur eden devletlerin en büyüğü olan Roma Devleti'ni garb saltanatıyla muvazene için erbab-ı mutalaya bir mikyası (kıyas etmek) arz etmek istedim; lisanımızda ise bu maksatlara hizmet edebilecek yolda yazılmış bir Roma tarihi yoktur ki ona müracat tavsiyesiyle iktifa mümkün olsun!

Mebadi İslam'da ki cihangirler alayının birinci sadmesine tesadüf eden devlet-i Sasani'yenin Muahmedilerle münasebeti devletlerine bir kaç sene mukavemet edebilmekten ibaret idi. Mamafih bazı hasımlarımızın beyanı gibi, bu devletin de İslam elinde mahvolduğu zaman zaten müşerref inkiraz(zeval bulma) olmuş ufak bir cemiyet olmadığını göstermek için ikinci fasıl olarak muhtesir bir tarihini derc eyledim.

İran'ın öte tarafında feth olunan yerler Türk ve Tibet hanlarından alınmış idi; o zaman ki hanların zaten tarihleri mazbut (sağlam) değildir ki nakledeyim. Vaka bunlar lafzı murad bir tabiyetle Çin hükümdarlığına tabi idiler; fakat kendileri her hareketlerinde müstakil oldukları cihetle Çin'in Türk ve Tibet münasebetiyle olsun hükümet-i İslamiye ile muamelesi pek cüzi olduğundan, o devirde bulunan Çin Hanedan Hükümdarisi'nin tarihini nakletmekte bir fayda görmedim.

Müdahilde düvel-i İslamiye'ye dair olan fasıllar ihtimal ki bir müdahale münasebet almayacak kadar uzun oldu, oda zaruridir; çünkü lisanımızda "sehaif'ül ehber (âlimler sayfası)" tercümesinden başka düvel-i İslamiye'nin vakayini tafsil eder bir tarih yok! Sahaif'ül Ehber'in münderecatı ise nakşolunduktan başka tafsilatının derecesi, vakayinin ehemmiyetiyle mütenasib değildir. Mesela "ebu Abdullah el-beridi'nin" fitne muharrikliğinden eşkiya riyasetinden ibaret olan efaliyle (ameller) yedi buçuk sayfa doldurulmuşta uzma-i mücahidinden "Şehabettin Gevri'nin" ehvalinde yalnız iki satır yazı ile iktifa olunmuş. Bu cihetle sahaif'ül ehbar tarih yazarlar için bazı

devletlerin ahvalince güzel bir muaheze olmakla beraber, tarih okuyanlar için bir muhtesir tarih mütalasından matlup olan fikri icmalîyi (netice) hakkıyla hâsıl etmeye müsait değildir. Hele Avrupa'ya dair verdiği haberler bütün bütün hatalı nakiselerdir. Düvel-i İslamiye hakkında yalnız bu muahezeden alınacak malumat ile devlet-i aliye vakayinin hakkıyla istifhamına fikirler adad edilmek kabul olamaz. O cihetle bu fasıllara, zaid görünecek bazı tafsilatın dercine mecburiyet göründü.

Bu arada muhtesir ve fakat vukuat-ı mühimmenin kafesini cem'i bir tarih-i İslam vücuda gelmesinden hâsıl olacak menfaatte müdehalenin bu kadar uzamasınca medar-ı itidaz olacak hellerden biridir.

Asıl Osmanlı tarihini ise, müehhizlerim müsait oldukça tafsil ettim. Vukuat-ı İslamiye nakıs kalmamak, faide-i mukayese gaibi olmamak için her fasılda saire düvel-i İslamiye'nin vakayına dairde birer hülasa yazılmak mukarrerdir. Düvel-i gayri müsellime vukuatından ise, bize münasebeti olanların sırası geldikçe derc ile iktifa olunacaktır.

Kitab-ı İslamiye'den ve Avrupa tarihlerinden bir hayli şey tatbi ettim. Tahkikat-ı acizanemde devlet-i Osmaniye vukuatının en mühimlerinden bazıları rivayet-i meşhureye mugayyer zühur eyledi.

Bu cihetle asıl tarihte vukuatın kaffesiçün (tamamı için) muahez göstermeye mecbur oldum. Müdahilde ise bu kadar teklife lüzum görmediğim için yalnız muaheze aranesini bütün bütün yeni veya hilaf-ı menşur olan rivayete hasreyledim (zaman ayırdım).

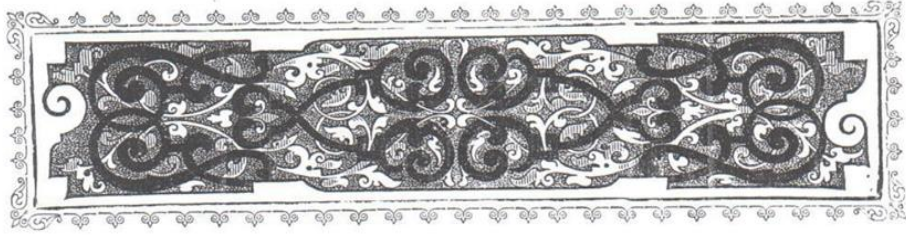
Tarihin tertibince iltizam olunan meslek hususuna gelince: zamanımızın en büyük müverrihlerinden biri "eğer tarih-i ahval mümasle (dokunan) için bazı kavaid (kaideler) istihracı (meydana çıkarmak) daiyesiyle cem' olunmuş bir takım vukuattan ibaret kalır ise bundan hâsıl edilecek mulumat hem nakıs, hem faydasız olur; çünkü hiçbir vaka aynı aynına her türlü avarızıyla beraber tekrar etmez. Fakat her vakaya iradat kudreti az çok vüzuh ile beyan edici bir kelam-ı hükümet nazarıyla bakılır ise o zaman tarihin ne kadar büyük ehemmiyeti olduğu görünür" demiş! Bu ders hükümete ittibaen eser-i acizanemde muhakeme ve muaheze yollu hatıra gelen bazı mütalâtı irada cüret ettim. Fakat vukuatı mutalâtıma tevfiğ etmeğe değil, bilakis mutalâtımı vukuattan istinbat etmeye çalıştım.

Muhakematıma o kadar itimat etmem, fakat ashab-ı mutalanın eserde yeni yeni bir takım malumat görmekte memnun olacağına ümidvarım.

Müverrihlik vazifesinin mukteziyatına riayetini, kitabı mümkün olduğu kadar sade yazmaya çalıştım. Eğer içinde sade tarz ifadeye mugayyer bazı ibare veya kelimeler görülür ise itimad olsun ki onları ihtiyar edişim arzu ettiğim fikrei başka yolda beyana çare bulamadığımdandır.

Zamanımızda elsine-i ecnebiyeden lisan-ı osmani'ye alınan kelimeler fransız şivesiyle yazılıyor. Hâlbuki Fransızlar kelimat-ı ecnebiyenin ekserini kendi lisanlarına aldıkları zaman tahrit ederler. Bir ecnebi kelimeyi ise doğruca mensup olduğu lisandan almak mümkün iken arada fransızcanın vasatına müracat edipte doğru yazılabilecek şeyi yanlış yazmakta bir mani göremedim. Mesela Devlet-i Osmaniye'nin tarihinden bahseden Rum melliflerinden birinin ismi "Halkokondil'dir" fransızlar ise bu ismi "Şarlkondil" tarzına tahvil etmişler. Lisan kendilerininindir istedikleri gibi tasarruf edebilirler. Fakat bizim öyle bir tarifi kabul etmemizde hiç bir lüzum, hiçbir münasebet görünmez. Bu fikre binaen eser-i acizanemde bil-münasebe irad olunan ecnebi isimlerden mesela (kayzer ve herkül) gibi bütün bütün elsine-i İslamiye'ye mal edilmiş olanlardan maidesine mensub oldukları lisanda ne türlü teleffuz olunursa o türlü yazmaya çalıştım.

Bu teklif-i hakiraneinin hatadan salim olmasına elimden gelen gayrette kusur etmedim. Fakat dünyada binde bir sahip iktidara nasip olmayan böyle bir bahtiyarlık benim gibi bir âcize hiç müyesser olmayacağını yakinen bildiğim için ashab-ı mutaladan belki her sayfada tesadüf olunacak bu akis hakkında müsamaha niyaz ederim.

افادە مرام

تاریخ که ماضینک مستقبله ناقل اخباریدر، ظاهرده برحکایه دن عبارت گورینور: فقط حقیقته. فن شاهانه وصفیه تجیل اولنان. معرفت حکومتک ایشوک خادم لرتنددر.

حقیقت! برملتک تاریخی بیلنمزسه بقاسنه. ترقیسنه لازم اولان اسبابک موجودی. مفقودی نهدن اوگره نیله جک؟ احتیاجات سیاسییه مادّیاتدن دگدرکه گوز ایله گورلسون، ال ایله طوتلسون. طبیعیات و یاریاضیاتدن دگدرکه آتله اولچلسون، معادله ایله حل اولنسون.

اصول اولورکه هیچ فائده سز ظن اولنور، تدبیر بولنورکه پک فائده لی گورینور: فقط او فائده سز ظن اولنان اصولی لغو ایتک. او فائده لی گورینان تدبیری قبول ایلمک بر دولتک ترقیسنه حائل اولور، بقاسنی مخاطره یه دوشورر: بیك تاریخندن براز صکره لرلی ملازمت بکلمه دن تیمار ویرلمگه باشلانمش. یگیچری اوچاغنه ده خارجدن یوز بیك کشی علاوه ایدلمش ایدی. تیمار ایچون ملازمت بکلمک گبی فائده سز بر اصولی لغو ایتمکدن، دفعه یوز بیك عسکر قزاق گبی فائده لی بر تدبیری اتخاذ ایلمکدن عبارت گورینان بو ایکی معامله جلالی بلیه سنک ظهورینه، یگیچری اوچاغنک

نقطه‌یه سوق اولوب گیتمگه متحمل دگلدر؛ ولو اونقظه مقاصد انسانیتک
حدّه منتهاسی اولسون .

سیاسیاتده تاریخ بیلمه‌دن پاپیلان شیر یالکن مېضر دگل، بعض کره‌ده
گونج اولور؛ حکومتک جدّیتی، حیثیتی اخلال ایدر: عصر مزده مصرک
احوال عسکر یه‌سنی اصلاحه مأمور اولان برانگلین ضابطی - باش پارمغی
کسمگی ویا خود گوزینک برینی چیقارمغی عسکر لکدن قولای عد ایدن
وبو حالریله محمد علی بی بر پارمقسز، برده کور آلابی ترتیب ایتک مجبوریتنه
دوشورن - مصر لیر آرسنده عسکرک انتظامی محافظه ایچون تریه‌سزک
ایدنلره، عسکرک گبی بر بیوک شرفدن طرد ایله مجازات ایتک فکرنده
بولمش ایدی . مملکتک احوال تاریخیه‌سنه عطف نظر اولنمه‌دن اتخاذا
اولنق ایستیلان بوتدبیر ایله آرانیلان نتیجه آرسنده کی فرق ایسه، نه‌درجه
خنده استخفافه شایان اولدیغی محتاج تعریف دگلدر .

انسان حیانتک مبداندن منتهاسنه قدر شکلک اکثر جهتلرینی،
اعضاسنک برطاقم مواد مرکبه‌سنی صورت دائمه ویا موقتته‌ده حفظ ایله
برابر، توسعات و تغیراتی درجه درجه حاصل ایتدیگی گبی، هر جزوی
بر انساندن مرکب بر موجود معنوی اولان جمعیت بشریه‌ده موهوبات
ومکسوباتندن . سوابق وعاداتندن بردن بره تجرد ایدرک یگی بر شکل،
یگی بر ماهیت پیدا ایده‌مز . بو حکمته مبنیدرکه شرع الهیده احکام، تبدل
زمان ایله متغیر ایکن ینه عادت محکمدر .

ایشته بو حاللردن طولایی برملتک سوابق پیش نظره آلنمه‌دن ویا تعییر
دیگرله تاریخی بیلنمه‌دن استقبالی ایچون نه یاپیلورسه اکثریت اوزره

مضرت و یا مضرتدن شنیع اولان خفت شابه‌سندن قورتیله‌ماز. قورتلسه بیله استعداد تطبیقندن محروم اولور. قرون اخیره‌نک اعظم حکما‌سندن « لوق » ایله « ژان ژاق روسو » حقوق سیاسی‌ه‌نک موجودلرندن اولدقلری حالده‌بری قارولین، دیکری لهستان و قورسیقه ایچون قانونلر ترتیب ایتدیلر. اورالک سوابقندن زیاده نظریات حکمی‌ه ایله اوغراشدقلر ایچون یاپدقلری شیر فعلاً قابلیت اجرادن بتون بتون ساقط گوردی. یالکز دولتک حیات و ممانته متعلق اولان مهام امورده دگل، عادی حقوق مسألنده بیله ارباب حکومت تاریخنک معاونتندن استغنا حاصل ایده‌مز. مشهوردرکه عباسیلردن « قائم بامرالله » دورنده « یهود خیر » طرفندن عهد نامه پیغمبری اولوق اوزره ابراز اولنان ورقه‌ده‌کی شاهدلردن برینک فتح خیردن اول شهید اولدیغی، برینک‌ده برچوق زمان صکره اظهار اسلام ایلدیگی تاریخ ایله مثبت بولندیغی ایچون ورقه‌نک مزور اولدیغنه حکم ایدلش ایدی.

تاریخ یالکز ارباب حکومت ایچون دگل، افراد ملت ایچون‌ده الزمدر. هله سلطنت محمدیه‌نک ارکان قیامی اولان اصول اربعه‌دن سنت و اجماعه مأخذ سیر نبویه ایله قرن اول وقایعی نقل ایدن آثار اولسننه نظراً بویله بر فصل جلیلی حاوی اولان فن تاریخ، ملت اسلامی‌ه آره‌سننده واجب التحصیلدر دینلسه مبالغه ایدلماش اولور.

تاریخنک هرکسه لزومی عصر مزده مسلمات بدیهه‌دن معدود اولدی. هر فردینی تحصیل جبری ایله مکلف طوتان اقوام فاضله‌ده فن تاریخ‌ده، املا گبی، حساب گبی - طلبه‌سنک بیگنده بری دولت خدمتته گیرمی‌ه‌جگی معلوم اولان - مکاتب ابتدایه‌ده درس‌لرینه داخل طوتیلیور.

حقیقت ! هر کس ایچون دائماً سویلدیگی کلمه یی یازمه مامق و یا خود هر گون آلدینی اشیا نك بدلنی حساب ایده مامك نه قدر مرتبه انسانیتی تنزیل ایده جك برشین ایسه، افرادندن بولندیغی . سایه سنده یشادینی جمعیتك و بلكه جهان انسانیتك اعاضمندن . وقایع جسمیه سندن بتون بتون بی خبر اولمق ده او قدر عیب عد اولنه جق برجهالتدر . تاریخك افراده خدمتی یالگنز بونقیصه دن قور تارمق دگدر . ذهنك كچالنه ده پك بیوك معاوتلری گوریلور .

قوة عاقله بر جوهر نورانیدرکه نه قدر اعمال اولنور ایسه او قدر انجلا بولور . بوحالده طیّ زمان و مکان ایدرجه سنه قوجه عالم انسانیتك برقاچ بیك سنه لك وقایع عظیمه سنی نظر ادراكك افق مرئیسنده جمع ایله بوقدر کلیات وتفصیلاتی بر برینه تطبیق ایتمگه ، بونجه خفایا و دقایقی استخراج ایله اوغراشمغه خدمت ایدن تاریخ گبی اعمال فکره مساعد بر وسعت آباد معرفتی بولنور؟

ذاتاً بولندیغمز زمان ترقیده مقدماتی اولسون تحصیل ایتمك هر فرد ایچون لوازم ضروریه دن معدود اولان فنون شستی (اگر تشبیه چرکین گورنمزه) فکری هجوم خطادن محافظه ایچون یاپیلمش بر استحکام آهنینه بگزه دیله بیلورکه آنك بر مهم برجی ده تاریخدر . بونلرک هانکیسی ناقص اولسه واهمه او جهتدن انسانی مغلوب ایدر .

مثلا هیأتدن خبری اولیانلر بر قویرقلی یلدیز گورر ؛ دنیا نك بر مصیبتیه اوغرایه جغه حکم ایدر ! تاریخ بیلیانلر کور اوغلنك داستانی ایشیدیر ؛ ولایتته ، کرامتنه قائل اولور .

تاریخ یالکیز تنویر افکاره دگل . تطهیر وجدانه ده اڭ زیاده خدمت ایدن وسائط معرفتدندر . بر صاحب نظر اسلافک اخلاجه تقایص وکالاتنی مطالعه ایدر، جهانک ده جهان ترقی اولدیغنی دوشونورسه اونقایصک اکثرینی زمانک تاثیراته حمل ایله برابر کافه سنی کندنجه لازم الاجتناب عد ایتک، اوکالاتک بر طاقنی او زمانک استعدادندن عالی گورمکه برابر هیچ اولمازسه بعضیلرنده اولسون اسلافه تقدّم ایتمکه کندی زمانک حکمنی اجرایه چاشمق طبعیدر .

بوفن جلیک وجدانه حاصل ایتدیگی تاثیراتدندرکه آرسطوتاریخی، ترتیبات ادیبه جه شعره ثانی عد ایدر .

رومانک اڭ بیوک رجال سیاستندن اولان مشهور چیرون ایسه دهها ایلری گیدرک تاریخ، عالم انسانیتک هر حالندن باحث اولسنه نظراً تحصیلنی تربیه نك لوازم قطعیه سندن طوتار وَاو اعتبار ایله تاریخه « معله حیات » عنوانی ویرر .

فرانسه ادبای وکلاسندن گیزو انسان ایچون ملتی حقیله سومک بیله تاریخی بیلیمکه متوقف اولدیغنی بیان ایتشدرد .

فی الحقیقه اوتوز سنه دنبری هیچ فاصله سز اوله رق متنوع دشمنلرله اوغراشدقلمری حالده بردرلو فداکارلقدن گری طورمق شانلرندن اولدیغنی گوسترمش اولان عثمانلیر، ملت محبتنده نه عالی بر مرتبه ده بولندقلرینی فعلاً اثبات ایتدیله . فقط ایچلرنده بومحبتی ایلری گوتورنلرده ده مثلاً دنیلسه که : « مؤسسلرمز خواجه ویا عالی تاریخلرینک دیدیگی گبی الی بیك خانه دن مرکب ایکن تاتار ظهور ایدر ایتمز پیشگاه تعقینه دوشه رک، چکیله چکیله

اخلاطه قدر گلمش - وینه تاتار قورقوسيله اورادن ده طاغلمش برعشیرتک شانسز افرادندن مرکب دگلدر . عرب و عجم و اوروپا تاریخلریله مدلل و خصوصیه الک صادق برلسان حقیقت اولان سائقه وقایع ایله مثبتدرکه اسلامک الک مقدس قهرمانلردن، طبیعت انسانیه ناک الک پارلاق تزیناتندن معدود اولان جلال الدین خوارزمشاهک توران و ایرانی و هندستان و گرجستانی طولاشه رق تاتار بلیه سنه مقاومت مقصدیله برقاچ دولت تشکیل ایتدیگی زمان طوق بشرک خارجنده عد اولنه جق بونجه اقدامات ایله وجوده گلان موفقیتاتی اضاعه ایچون شریک منفعتی اولق لازم گلان اسلام حکمدارلرینک وحتی بنده لرینک ، برادرلرینک ارتکاب ایتمک لری خیانت نالمامشکن اسلامک بقاسنه . اسلامیتک اعلاسنه خدمت امرنده او مردالیه ناک مجاهدانه اشتراک ایتش برفرقه فدایی موجود ایدی . سنه لرجه قان دریا لرنده یوزدیله ؛ آتش طوفانلردن چکدیله . نهایت مقتدای مقدس لری اولان جلال الدینک شهادتندن صکره تاتار ایله او غراشمقندن عاجز قالدیلر ، دشمنه اطاعتی ده حمیتلرینه یدیره مدیلر . ده تاتاره مغلوب اولیان سوریه یه ، قونیه یه طوغری چکدیله . ایشته « جعبر » چکیدنده ارتحال ایدن سلیمان شاه ، سوریه یه گیدن فرقه ناک رئیس لرندن بری ایدی . وفاتندن صکره اوغلی غازی ارطغرلک رأیت همتی آتنه طوپلانهرق قونیه طرفنه گلان برقاچ یوز قهرمان ده او شهدای حمیتک بقایاسیدر »

بویله برحقیقته وقوف ، گوگلرنده اولان محبت ملیه نی برقاتدها اعلا ایده جگنده شبهه وارمیدر ؟

بوفوئدک هیچ بری موجود اولسه تاریخک ینه آریجه بر فائده سی

قالورکه ظنمزجه هر فائدهیه غلبه ایده بیلور ؛ اوفائدهده انسانک برشی بیلمسنه ایتدیگی خدمتدر .

فرانسه ادباسندن شطیاطده بر قدرت فوق العادهیه مالک اولان رابله « بر طعام ایجاد ایتک بر سیاره کشف ایتکدن انسانیت ایچون دهانافعدر » دیمش ! فی الحقیقه منفعت یالکمز مادّیاتده آرانیه جق ایسه بوسوز بر حقیقت اوله بیلور . فقط انسانک برده غدای روحانیسی اولدیغی دوشونیلورسه یگنی بر سیاره بولقدن فکرک حاصل ایتدیگی لذت ، ذوق آشنایان معرفت عندنده هر درلو حظوظات مادّیهیه مرجع گورینه جگی ده تسلیم اولنور .

یاتاریخک حاوی اولدیغی معلومات نه قدر واسع ، نه قدر توغله لایق شیردر . انسان قوه جسمانیه سیله بیوجک بر طاشی یرندن قالدیره ماز ایکن قوای معنویه سی سایه سنده کره زمینی ید اقتدارنده بر بازیچه انقلاب ایتمش . ایسترسه دریاسنی قارهیه ، قاره سنی دریایه ، صحراسنی طاغه ، طاغنی صحرایه تحویل ایدیور . زیر زمینده نهر لر بولیور ، جو هواده بانچه لر کشف ایدیور ، دگرده یوزیور ، هواده اوچیور ، طبیعتک هر قوتنه غالب گلیور . دهشتلی یلیر منه ، عظمتلی گونشنه وارنجه خدمتنده قوللانیور .

ایشته بنی نوعمزک قدرت مادّیهجه معلوم اولان عجزیه برابر خاصه ادراکی سایه سنده کنبدینی عدم آباد وحشتدن ینه کنندی اقدامیه تخلیص ایدوبده بوقدر بلند وبالا گیر اولان فیض وتعالی بی حاصل ایدنجهیه قدر کچوردیگی اطوار واحوالک ، ولو بر جزؤینی اولسون نظرگاه عبرته وضع ایدن تاریخدر . دنیاده بوندن دهان لذتلی ، دهان مراقلی بر تماشای اولور ؟

تواریخ اثریه استننا اولنجه اک اول یازیلان تاریخلر اسکی یونانیلرک

اويولده اولان تالیفاتیدر . فقط مورخ مشهور « سزارقانتو » گرك يونانلیلرك . گرك آنلره پیرو اولان رومالیلرك تاریخه متعلق نه قدر آثار معتبره سی واریسه بربرر نظر تدقیقندن کچوردکدن صکره . جمله سنك فصاحت قوتیه برقوم ویا شخص ویا خود وقعیه اعلا ویا تذیل ایله – هر کسه بر حقیقت اوگرتك ایچون ، دگل – بر فکره مشوق اولق ایچون یازلمش شیلر اولدیغنی بیان ایدر . بوقیلدن اولان آثار ایسه جدی بر تاریخ دگل ، بر درجه یه قدر تاریخدن معلومات ویرر بر حکایه عد اولتمق طیبیدر .

بوجهتله اصل فن تاریخ شرف ایجاددی ده عظمای عرب به عاند قالور . هله علمای اسلام تاریخ سیرنبویه و سنن اصحاب فصلارنده عنعنه روایانه اولان اعتنالی قوتیه تدقیقیرینی بر درجه یه گتورمشلردر که وسائطک بوقدر تکثری ، مدنیتک بودرجه ترقیسیله برابر اورو پالیلرده تاریخچه آنلردن زیاده و بلکه آنلر قدر مکمل بر اثر میدانه گتورمامشلردر : دینلسه مبالغه ایدلماش اولور . مورخین عربک قبل الاسلام ظهور ایدن اقوامک وقایعنه دائر السنه ده دوران ایدن اساطیری محاکمه کلفتته دو شمکسزین قید ایتمکده گوستردکری مسامحه نه قدر شایان تأسف ایسه ، وقوعات اسلامیه نک ضبطنده هر درلو اغراضدن تجرد ایله اجرا ایلدکری تدقیقات کاملانده او مرتبه لرده سزاوار تقدیردر .

بر مملکته ، یا خود بر دولتیه مخصوص تاریخ یازانلردن بشقه احوال عمومیه اسلامیه دن بحث ایدن مورخلر ایچنیده طبری گبی ، ابن اثیر گبی ابوالفدا گبی پک چوق اصحاب اقتدار صابیله بیلور . بوصنف جلیل آره سنده ایسه الک زیاده اثبات امتیاز ایدن حکیم عالی نظر ابن خلدوندر .

ابن خلدونك دول اسلاميه دن هر بريني آیری آیری نظر گاه حکمتدن کچیره دک وقایع مهمه سنی اسباب و عوارضیه برابر بر قاج صحیفه یه صغیر مقدمه گوستردیگی کمال شایان حیرتدر . واقعا ابن خلدونده موضوع بحث اولان عصرلرک بعض وقوعاتی ناقصدر ؛ فقط بونواقص ابن خلدونك تدقیق و تتبعده قصوردن دگل ، مأخذلرینک تام اولماسندن نشأت ایدر . اوافق تفک بعض یا گلشلرده واردر ؛ لکن نه دینله یلورکه هیچ کیسه حکیم اولغله انسانلقدن بتون بتون تجرد ایده میور .

ابن خلدون فن تاریخک مکملی اولدیغی گبی ، بوفنه بر اصول وضع ایتمک ، وقایعک صحیحی کاذبندن تمیزه بر مقیاس بولمق ایستمش ، حاوی اولدیغی معلوماتک کثرت و تنوعنه نظراً آریچه بر کتابخانه عدینه لایق اولان مقدمه یی میدانه گتورمش ، بوجهتله حکمت تاریخک ده مؤسیسدر . مقدمه ده ، مثلاً دولترک « عمر طبعیسی » اولمق گبی بر طاقم یا گلش فکرلرده گوریلور . فقط او خطالر کتابک مزینته خلل گتورمز . طبیعت کلیه ناکید ایجادندن بیله هیچ برشی مکمل اوله رق چیقمیور . اثری نه قدر تقیصه لی اولسه ابن خلدونه . ینه برفنه اساس وضع ایتمش اولمق شرفی یتیشیر ، که بتون ابنای بشر ایچنده اولله بر سعادت بر قاج یوز کشی یه یا نصیب اولمش ، یا اولمامشدر .

اوروپاده ایکی اوچ عصردن برو هر فن گبی فن تاریخده دریالر قدر توسع ایتمش ، هر لسانده یالکز کندی ملتک دگل ، بتون جهانک وقوعاتنه دائر مکمل ، مفصل بر چوق تاریخلر بولنور . حتی حکمت تاریخه دائر یازیلان اثرلر بریره جمع اولنسه بر گوچک کتابخانه تشکیل ایدیله یلور .

بزم لسانده ایسه حکمت تاریخدن ، فلاندن قطع نظر . دولتمزک عموم

وقایعی جامع بر تاریخ موجود دگلدرد. پارچه پارچه بعض زمانلرک و قوعاتی حاوی اولان تاریخلرکده هیچ بری اصحاب مطالعهی اغنا ایتمز؛ چونکه (سائر نقایص بر طرفه طورسون) هیچ برنده محاربه و یا مناسبت حالنده بولندیتمز اقوامه دائر لزومی قدر تفصیلات یوقدر . مثلاً بزم تاریخلر او قونورکن، تیمورک آتقره حادثه سندن صگره، ممالک عثمانیه اون برسته قدر قترت و تفرقه ایچنده قالمش ایکن آندن براز زمان اول عثمانیلیری اوروپادن چیقارمق عزیمله سلطان بایزید اول اوزرینه یوز اوتوز بیك کشیک بر مکمل اردو سوق ایدن خرستیان اقوامنک بویله بر فرصتدن استفادهیه چالشمیدی نظر حیرتله گوریلور . بومسامه ناک حکمتی ده بردرلو آکلاشیلهماز . فقط مورخلرجه اورپاناک وقایعی تحقیق اولنسه ایدی پک قولای اوگره نیلوردی که بایزید اول عصرنده اصل اوزرمزه حرکت ایدن مجار حکومتی و آنک قوتلی معینی ده فرانسه زادگانی ایدی. مجارستانک مدار قوتی ایسه حکمداری اولان بیوک سیگیزموندک اقتدار ذاتیسندن عبارت اوله رق، حال بوکه سیگیزموند نیکبولی مغلوبیتنده خط رجعتنک عقبکیرلر طرفندن قطع اولنسی جهتیله مجارستانه کچمهیرهک ردوس شوالیهلرینک رئیسلیله برابر طونه دن قره دگره اینه رک استانبول طریقله ردوسه گلش و اورادن مجارستانه عودت ایتدیگی زمان حکومتی غصب ایتش اولان خصمسی طرفندن حبس اولنش ایدی .

ایشته سیگیزموند بزم اعوام فترتک اکثرینی حبسده کچیردیگی گی، مؤخرآ حبسدن قورتلش و تکرار نائل حکومت اولش ایسه ده اوزمانده، اولانجه اقتدارینی آلمانیا ایمپراطورلغنک استحصال و اداره سنه حصر ایلدی .

فرانسده ايسه قرال اولان آلتنجي شارلك مبتلا اولديغي جنون گوندن گونه ترايد ايتكده اولديغي گبي محاربات داخليه وخارجيه نكده آردى آرهسى كسلىدى . او جهتلرله مجارستان حكومتك نه بزمه اوغراشمغه وقتى وار ايدى ، نه ده اوغراشه جق اولسه فرانسه زادگانندن اعانه گوره بيلمسنة امكان قالمشيدى .

ايشته فقدان اقتدار، عوارض جسمانيه، مشاغل حكومتله برابر عثمانلى تاريخي عنوانى آلتنده شوكتابك جمع وتاليفنه بنى تشويق ايدن حال، تاريخچه لسائزده موجود اولان نقصانك اكالنه عاجزانه برخدمت ايدى بيلمك آرزوسيدر .

تاريخه باشلامه دن اول برمدخل ترتيبنه مجبور اولدم كه برنجى فصلى روما تاريخنك ظهور اسلامه قدر برخلاصه سيدر . احتمال كه بو خلاصه نك اوزونلغى اصحاب مطالعه دن بعضيرينه كسل ويرر؛ فقط دهها زياده اختصاره مقتدر اوله مدم . اوللا روما بيلنمدجكه انقراضنه قدر دول اسلاميه ايله مناسبت ورقابت حالنده بولنان شرق ايمپراطورلغنك، اندلسده محو اولان حكومتك، غربده اسلامك پيش استيلاسنه سد اولان قوتك حالندن بر فكر صحيح ويره بيلمك قابل دگل ايدى . ثانياً عرب دن اول ظهور ايدن دولتلرك الك بيوكى اولان روما دولتى عرب سلطنتيله موازنه ايچون ارباب مطالعه يه بر مقياس عرض ايتك ايستدم؛ لسائزده ايسه بومقصدلره خدمت ايدى بيله جاك يولده يازلمش بر روما تاريخي يوقدر كه آشا مراجعت توصيه سيله اکتفا ممكن اولسون !

مبادئ اسلامده كى جهانگيرلر آلاينك برنجى صدمه سنه تصادف ايدن دولت ساسانيه نك محمديلرله مناسبتى دولتلرينه بر قاچ سنه مقاومت

ایده پیل مکدن عبارت ایدی . مع مافیسه بعض خصملمزك بیانی گبی، بودولتک ده اسلام النده محو اولدیغی زمان ذاتاً مشرف انقراض اولمش اوفاق بر جمعیت اولدیغی گوسترمک ایچون ایکنجی فصل اوله رق مختصر بر تاریخی درج ایلدم.

ایرانک اوتیه طرفنده قتح اولنان یرلر ترک و تبت خانلرندن آلمش ایدی؛ اوزمانکی خانلرک ذاتاً تاریخی مضبوط دگلدر که نقل ایده ایم. واقعا بونلر لفظی مراد بر تابعیتله چین حکمدارلغنه تابع ایدیلر؛ فقط کندیلری هر حرکتلرنده مستقل اولدقلری جهتله چینک ترک و تبت مناسبتیه اولسون حکومت اسلامییه ایله معامله سی پک جزوی اولدیغندن، اودورده بولنان چین خاندان حکمداریسنک تاریخی نقل ایتمکده بر فائده گورمدم.

مدخلده دول اسلامییه دائر اولان فصللر احتمال که بر مدخله مناسبت آلمیه جق قدر اوزون اولدی. اوده ضروریدر؛ چونکه لسانمزد «صحایف الاخبار» ترجمه سندن بشقه دول اسلامییه ناک و قایغی تفصیل ایدر بر تاریخ یوق! صحایف الاخبارک مندرجانی ایسه ناقص اولدقدن بشقه تفصیلاتنک درجه سی، وقایعک اهمیتیه متناسب دگلدر. مثلاً «ابوعبدالله البریدینک» فتنه محرککنندن. اشقیار یاستندن عبارت اولان افعالیله یدی بوچق صحیفه طولدیرلشده غطمای مجاهدیندن «شهاب الدین غورینک» احوالنده یالکز ایکی سطر یازی ایله اکتفا اولمش. بوجهته صحایف الاخبار، تاریخ یازانلر ایچون بعض دولتلرک احوالجه گوزل بر ماخذ اولغله برابر، تاریخ اوقویانلر ایچون بر مختصر تاریخ مطالعه سندن مطلوب اولان فکر اجمالی بی حقیله

حاصل ایتمگه مساعد دگلدر . هله اوروپایه دائر ویردیگی خبرلر بتون بتون خطالی، تقیصه لیدر. دول اسلامیة حقنده یالکز بوماخذن آنه جق معلومات ایله دولت علیه وقایعناک حقیقه استفهامنه فکرلر اعداد ایدلمک قابل اوله ماز. اوجهته بوفصلره، زائد گورینه جک بعض تفصیلاتک درجنه مجبوریت گورندی .

بواره ده مختصر فقط وقوعات مهمه ناک کافه سنی جامع بر تاریخ اسلام وجوده کلمسندن حاصل اوله جق منفعت ده مدخلک بوقدر اوزامسنجه مدار اعتداز اوله جق حالردن بریدر .

اصل عثمانی تاریخی ایسه، مأخذلرم مساعد اولدجه تفصیل ایتدم . وقوعات اسلامیة ناقص قالمق، فائده مقایسه غائب اولماق ایچون هر فصلده سائر دول اسلامیة ناک وقایعنه دائره برر خلاصه یازلق مقرر در . دول غیر مسلمه وقوعاتندن ایسه، بزه مناسبتی اولانلرک صره سی گلدکجه درجیله اکتفا اولنه جقدر .

کتب اسلامیة دن واوروپا تاریخلرندن برخیلی شی تتبع ایتدم . تحقیقات عاجزانه مده دولت عثمانیه وقوعاتناک اشمهلرندن بعضیلری روایات مشهوره یه مغایر ظهور ایلدی .

بوجهته اصل تاریخده وقوعاتناک کافه سیچون مأخذ گوسترمگه مجبور اولدم . مدخلده ایسه بوقدر تکلفه لزوم گورمدیکم ایچون یالکز مأخذ ارانه سنی بتون بتون یگی ویاخلاف مشهور اولان روایاته حصر ایلدم .

تاریخک ترتیبجه التزام اولنان مسلك خصوصنه کلنجه: زمانزک ایشوک مؤرخلرندن بری « اگر تاریخ احوال مماثله ایچون بعض قواعد استخراجی

داعیه سیله جمع اولنش بر طاقم وقوعاتدن عبارت قالور ایسه بوندن حاصل ایدیله جک معلومات هم ناقص، هم فائده سز اولور؛ چونکه هیچ بر وقعه عینی عینه هر درلوعوارضیه برابر تکرر ایتمز. فقط هر وقعه یه ارادات قدرتی آز چوق وضوح ایله بیان ایدیچی بر کلام حکمت نظریله باقیلور ایسه اوزمان تاریخک نه قدر بیوک اهمیتی اولدیغی گورینور « دیمش! بودرس حکمته اتباعاً اثر عاجزانه مده محاکمه و مؤاخذه یولو خاطره گلان بعض مطالعاتی ایراده جرات ایتمدم. فقط وقعاتی مطالعاته توفیق ایتمکه دگل، بالعکس مطالعاتی وقوعاتدن استنباط ایتمکه چالشم.

محاکمته اوقدر اعتماد ایتم، فقط اصحاب مطالعه نك اثرده یگی یگی بر طاقم معلومات گورمکله ممنون اوله جغنه امیدوارم.

مؤرخلک وظیفه سنک مقتضیاتنه رعایه کتانی ممکن اولدیغی قدر ساده یازمغه چالشم. اگر ایچنده ساده طرز افاده یه مغایر بعض عبارده ویا کله لر گوریلور ایسه اعتماد اولنسونکه آنلری اختیار ایدیشم آرزو ایتدیگم فکری بشقه یولده بیانه چاره بوله مدیغنددر.

زمانم زده السنه اجنبیه دن لسان عثمانیه به آنان کله لر فرانسز شیوه سیله یازیلور. حال بوکه فرانسز لر کلمات اجنبیه نك اکثرینی کندی لسانلرینه آلدق لری زمان تحریف ایدر لر. بر اجنبی کله بی ایسه طوغریجه منسوب اولدیغی لساندن آلق ممکن ایکن آرده فرانسزجه نك وساطتته مراجعت ایدوبده طوغری یازیله بیله جک شیئی یا گلش یازمقده بر معنی گوره مدم. مثلاً دولت عثمانیه نك تاریخندن بحث ایدن روم مؤلفلرندن برینک اسمی « خالقو قوندیلیدر » فرانسز لر ایسه بو اسمی « شالقون دیل » طرزینه تحویل

ایتمشله . لسان کندیلرینکدر ایستدکلی گبی تصرف ایده بیلیررله . فقط بزم اولیه برتحریفی قبول ایتمکگمزده هیچ برلوم . هیچ برمناسبت گورنمز . بوفکره بناء اثر عاجزانه مده بالمناصبه ایراد اولنان اجنبی اسملردن مثلاً (قیصر وهرقل) گبی بتون بتون السنه اسلامیه یه مال ایدمش اولانلردن ماعداسنی منسوب اولدقلری لسانده نه درلو تلفظ اولنورسنه اودرلو یازمغه چالشم . بوتالیف حقیرانه نك خطادن سالم اولسنه المدن گلان غیرتده قصور ایتمدم . فقط دنیاده بیگده برصاحب اقتداره نصیب اولیان بویله بربختیارلق بنم گبی برعاجزه هیچ میسر اولیه جغنی یقیناً بیلدیگم ایچون اصحاب مطالعه دن بلکه هر صحیفه ده تصادف اولنه جق نواقص حقنده مسامحه نیاز ایدرم .

نامق کمال

فی ۱۵ محرم ۱۳۰۵
ردوس

